

Лекція 4

Державне регулювання інноваційної діяльності

4.1 Національна інноваційна система

Підтримка і стимулювання інноваційних процесів

4.2 Зміст державної інноваційно-інвестиційної політики в галузі туризму

4.3 Напрями регіональної інноваційно-інвестиційної діяльності

4.1. Національна інноваційна система

Підтримка і стимулювання інноваційних процесів

Багато країн використовують інноваційну діяльність як головний чинник економічного зростання. Порівняно недавно з'явилася концепція національних інноваційних систем (НІС). Це взаємодія державних, приватних, громадських організацій, у рамках якої здійснюється діяльність по створенню, розвитку, збереженню, поширенню нових знань і перетворенню їх в технології, продукти і послуги.

В НІС входять науково-виробничі структури: університети, державні наукові установи, лабораторії, технопарки, інкубатори, а також дрібні і великі виробничі і дослідницькі компанії.

Наука є стратегічним ресурсом держави та інструментом інновацій. У найбільш простій моделі взаємодії елементів НІС роль держави полягає в сприянні виробництву фундаментальних знань і комплексу технологій стратегічного характеру, а також в створенні інфраструктури і сприятливого інституціонального клімату для інноваційної діяльності приватних компаній.

Роль приватного сектора полягає не лише у використанні фундаментальних знань і створенні технологій на основі власних досліджень і розробок, але і в ринковому освоєнні інновацій, їх комерціалізації.

Таким чином, в НІС поєднуються дослідницьке середовище, підприємницьке середовище і механізм їх повномасштабної взаємодії.

Дослідницьке середовище має високу кваліфікацію, творчий дух, стимули до співпраці з підприємницьким середовищем.

Підприємницьке середовище стимулює інновації, стратегічне мислення, прагнення до навчання, адсорбції і застосування знань.

Механізм взаємодії дослідницького і підприємницького середовищ забезпечує, з одного боку, передачу знань, їх розподіл і трансформацію в технології, а з іншого боку, орієнтацію на задоволення виникаючих інноваційних потреб розвитку виробництва. Схема НІС представлена на рисунку 4.1.

Рисунок 4.1 - Схема національної інноваційної системи

Розвиток національного інноваційного механізму - масштабне і складне завдання, вирішити яке неможливо без добре продуманих і погоджених ефективних дій з боку держави, економічної і наукової спільноти.

Пріоритет державної політики відносно розвитку НІС вивів багато країн в число лідерів по ряду принципово важливих сьогодні напрямів.

Для порівняння розвитку інноваційних систем і координації зусиль країн по єдиному підходу до стандартизації статистики науки і інновацій у рамках Організації економічного співробітництва і розвитку (ОЕСР) була розроблена серія методологічного керівництва, так звана «Сім'я Фраскати», у тому числі «Керівництво Осло» (1992), що стало головним міжнародним стандартом в цій галузі.

Державна підтримка і стимулювання інноваційних процесів. Розвиток науки в першій половині ХХ ст. характеризувався посиленням регулюючих функцій держави шляхом створення відомчих наукових інститутів і лабораторій, збільшенням долі бюджетного фінансування. Різко зросла міра одержавлення науки в період Другої світової війни і післявоєнні роки. Міжнародні відносини визначалися «гонкою озброєнь», в основі якої лежали новітні науково-технічні розробки. Успіхи у впровадженні технологій подвійного призначення забезпечували високу конкурентоспроможність, кращі можливості для експортної експансії і отримання більш високих прибутків.

Нині індустріально розвинені країни направляють зусилля на забезпечення довгострокового і стійкого економічного зростання шляхом

переходу на інноваційний шлях розвитку, який полягає в забезпеченні взаємодії науки, освіти, виробництва і фінансово-кредитної сфери. Особлива увага приділяється інформаційним технологіям, мікропроцесорній і енергозбережній техніці, новим матеріалам, нано- і біотехнології - усім стратегічним напрямом, які пов'язані з використанням високих технологій.

Розвинені країни почали використати науку як засіб виробництва багатств. Сфера інноваційної політики охопила:

- структурні стосунки в системі «Наука – виробництво»;
- форми і способи включення науково-технічних результатів в господарський оборот;
- ресурсне забезпечення сфери нововведень (включаючи систему безперервної освіти);
- організаційно-правові і економічні форми інноваційної діяльності.

У зв'язку з тим, що створення і впровадження нововведень вимагають об'єднаних зусиль різних економічних і соціальних сфер, **інноваційний шлях розвитку неможливий без здійснення державної підтримки. Для цього використовуються три схеми.**

1. Пряма участь держави в реалізації спеціальних цільових програм і асигнуваннях регіональних, місцевих органів влади; створення великих національних центрів (лабораторій), що знаходяться на бюджетному фінансуванні і безкоштовно надають отримані знання широкому колу потенційних користувачів.

2. Надання субсидій і грантів для здійснення конкретних проектів в галузі науки, культури, освіти. Грант є підтримкою або стимулюванням державою наукових досліджень і розробок фінансами, власністю або послугами. Особливо часто грант використовується у тому випадку, якщо результати робіт невизначені або не можуть в найближчому майбутньому принести корисного результату.

Для придбання результатів досліджень і розробок, які можуть принести державі безпосередню вигоду, використовується державний контракт. Він надає право представникові держави контролювати і коригувати хід виконання розробок.

Державні субсидії надаються і на інших умовах. У деяких країнах вони виділяються за умови відшкодування витрат держави тільки у разі досягнення комерційного успіху або складають до 50 % вартості конкретних проектів. Безвідплатні субсидії бувають при відмові автора від особливих прав на отримане знання - він регулярно звітує про хід досліджень, а усі отримані результати відкрито публікуються.

3. Забезпечення приватним підприємствам і особам сприятливих умов для науково-технологічних розробок. Приватному бізнесу, що вкладає кошти в наукові дослідження і придбання необхідного для цього устаткування, надаються різноманітні податкові пільги, державні кредити і гарантії, а також фінансування через участь держави в акціонерному капіталі.

У ряді випадків застосовується кооперативна угода, яка не вимагає, як і грант, заздалегідь жорстко заданого і миттєво корисного результату. Від

гранту ця угода відрізняється тим, що це - форма спільного інвестування, а потім розділу отриманого результату між приватним і державним секторами. Угодою чітко визначаються вклади учасників угоди і права, у тому числі і право контролю з боку держави. Держава повинна зосередити свої зусилля і наявні вільні ресурси на розвитку перспективних для усїєї національної економіки наукомістких галузей, тобто таких галузей, які активно впливають і сприяють розвитку інших секторів економіки.

У кожній країні регулювання інноваційної діяльності здійснюється по-своєму, з урахуванням можливостей розвитку економіки, природних і інтелектуальних ресурсів.

За характером проведення інноваційної політики держави можна підрозділити на наступні категорії:

- країни, орієнтовані на поширення нововведень, в яких основна увага приділяється освіті, стандартизації продукції і спільним програмам держави і приватного сектора;

- країни, прагнучі за допомогою великомасштабних програм досягти світового лідерства в певних областях;

- країни, що здійснюють на основі державної інноваційної стратегії і розвиненої інфраструктури безперервну структурно-технологічну модернізацію.

4.2 Зміст державної інноваційно-інвестиційної політики в галузі туризму

Визнання туризму високорентабельною галуззю, яка суттєво впливає на соціально-економічний розвиток країни, вимагає особливих підходів у державному управлінні. **Важливою складовою механізму регулювання туристичної галузі є державна інноваційно-інвестиційна політика, яка включає комплекс заходів із метою залучення фінансових ресурсів та новітніх технологій у розвиток туристичної інфраструктури. Важливим у цьому контексті є:**

- **визначення суті та мети державної інноваційно-інвестиційної політики в галузі туризму;**

- **аналіз нормативно-правових документів, які регулюють інноваційно-інвестиційну діяльність у туристичній галузі України;**

- **виділення основних інструментів та форм державної інноваційно-інвестиційної політики.**

Туризм вважається однією з найбільш ризикованих галузей. Як свідчать експертні оцінки, за рівнем ризику інвестиції в туризмі займають 9 місце серед інших галузей національної економіки України. Проте високий ступінь ризику передбачає можливість одержання високих прибутків. Фахівці виділяють так званий ефект катализатора: якщо інвестиційний проект у визначеному регіоні стає успішним, то це одразу ж приваблює фінансові надходження в інші проекти на певній території.

Суть державної інноваційно-інвестиційної політики визначається сукупністю інструментів, стратегій, заходів, які дають змогу створити сприятливі умови для залучення іноземних та внутрішніх інвестицій у розвиток туристичної інфраструктури та впровадження новітніх технологій у процес надання туристичних послуг із метою підвищення їх якості.

Основною метою державної інноваційно-інвестиційної політики є створення сприятливих умов для реалізації проектів, які б допомогли зростанню конкурентоспроможності вітчизняного туристичного продукту та ефективної реалізації туристично-рекреаційного потенціалу країни.

Створення **сприятливих умов** для інноваційно-інвестиційної діяльності у галузі передбачає формування конкурентного середовища через:

- ліквідацію неконкурентоспроможних підприємств-банкрутів;
- раціональну антимонопольну політику, що спрямована на підтримку здорової конкуренції та уникнення штучної підтримки окремих виробників;
- підтримку та стимулювання роботи туристичних підприємств, що розробляють інноваційні продукти, використовують інноваційні технології та створюють власні бренди.

Туристичне підприємство, яке відповідає сучасним вимогам конкурентоспроможності, повинне володіти кваліфікованим персоналом як головним елементом активів фірми, характеризуватись переважанням у структурі активів нематеріальних складових, зокрема патентів та ноу-хау. Таке поєднання спроможне забезпечити виготовлення високотехнологічного інноваційного туристичного продукту, здатного конкурувати на регіональному, національному та міжнародному рівнях.

Нормативно-правова база. Державна інноваційно-інвестиційна політика вимагає комплексних та ефективних рішень для подолання існуючих труднощів та пришвидшення процесу створення сприятливого інноваційно-інвестиційного клімату. Таку необхідність регламентовано у багатьох нормативно-правових актах, що регулюють туристичну галузь.

У Законі України "Про туризм" зазначено, що заохочення національних та іноземних інвестицій у розвиток туристичної індустрії є одним із основних напрямків державної політики в галузі туризму.

Відповідно до Указу Президента України «Про заходи щодо розвитку туризму і фортів в Україні» першочерговими заходами для залучення інвестицій у туристичну галузь України визначено: створення сприятливих умов для розвитку інвестування сфери туризму і діяльності курортів; запровадження механізмів стимулювання для будівництва нових та реконструкції наявних об'єктів туристичної та курортної інфраструктури; створення інформаційної бази даних інвестиційно-привабливих об'єктів для розвитку туристичної сфери та діяльності курортів у регіонах.

Державна програма розвитку туризму передбачає аналогічні заходи, а також розроблення і виконання проекту інвестиційної програми розбудови інфраструктури туризму в туристично-рекреаційних зонах за напрямками національної мережі міжнародних транспортних коридорів. Одним із напрямків розвитку туризму визначено провадження ефективної інноваційної

діяльності та створення наукової бази туризму, а першочерговим заходом передбачено розроблення методики відбору кращих інноваційних проектів у туристичній галузі та проведення щорічного конкурсу з метою надання їм державної підтримки.

Принципи державної інноваційно-інвестиційної політики:

- комплексність,
- системність,
- систематичність,
- оперативність,
- врахування соціально-економічних інтересів держави.

Реалізація такої політики здійснюється через відповідний механізм, який є сукупністю практичних заходів, інструментів, форм, які реалізують суб'єкти стосовно об'єктів туристичної інфраструктури (рис. 4.2).

Інструменти державної інноваційно-інвестиційної політики в галузі туризму охоплюють широке коло заходів, які впливають на формування інноваційно-інвестиційного клімату в країні. Це податкова, фінансова, грошово-кредитна, зовнішньоекономічна політика тощо. Розглянемо лише ті **інструменти**, які безпосередньо стосуються інноваційно-інвестиційної діяльності в галузі туризму та прямо залежать від держави:

- **нормативно-правові**: законодавча база, що чітко регламентує права і обов'язки суб'єктів інноваційно-інвестиційної діяльності, стандарти, норми, антимонопольні заходи, визначення умов користування природними ресурсами (землею, водою тощо);

- **фінансові**: податки, державні позики, дотації, пільгові кредити, субсидії, субвенції, державні корпоративні права, зокрема 100%-ві державні інвестиції;

- **освітні**: підготовка кваліфікованих кадрів туристичної галузі, які володіють відповідними навиками, необхідними для діяльності в інформаційно-інноваційному середовищі;

- **науково-технічні**: проведення науково-дослідних, конструкторських робіт безпосередньо або через повне чи часткове фінансування;

- **структурні**: приватизація, роздержавлення, міжгалузеве і транскордонне співробітництво;

- **аналітичні**: проведення державної експертизи інвестиційних та інноваційних програм і проектів, контроль за дотриманням норм інноваційно-інвестиційної діяльності;

- **інформаційні**: формування інформаційної бази інвестиційних проектів, зокрема щодо розміщення на спеціалізованому Інтернет-порталі, розроблення та видання друкованої промоційної літератури, організація та участь у виставках, інвестиційних форумах тощо.

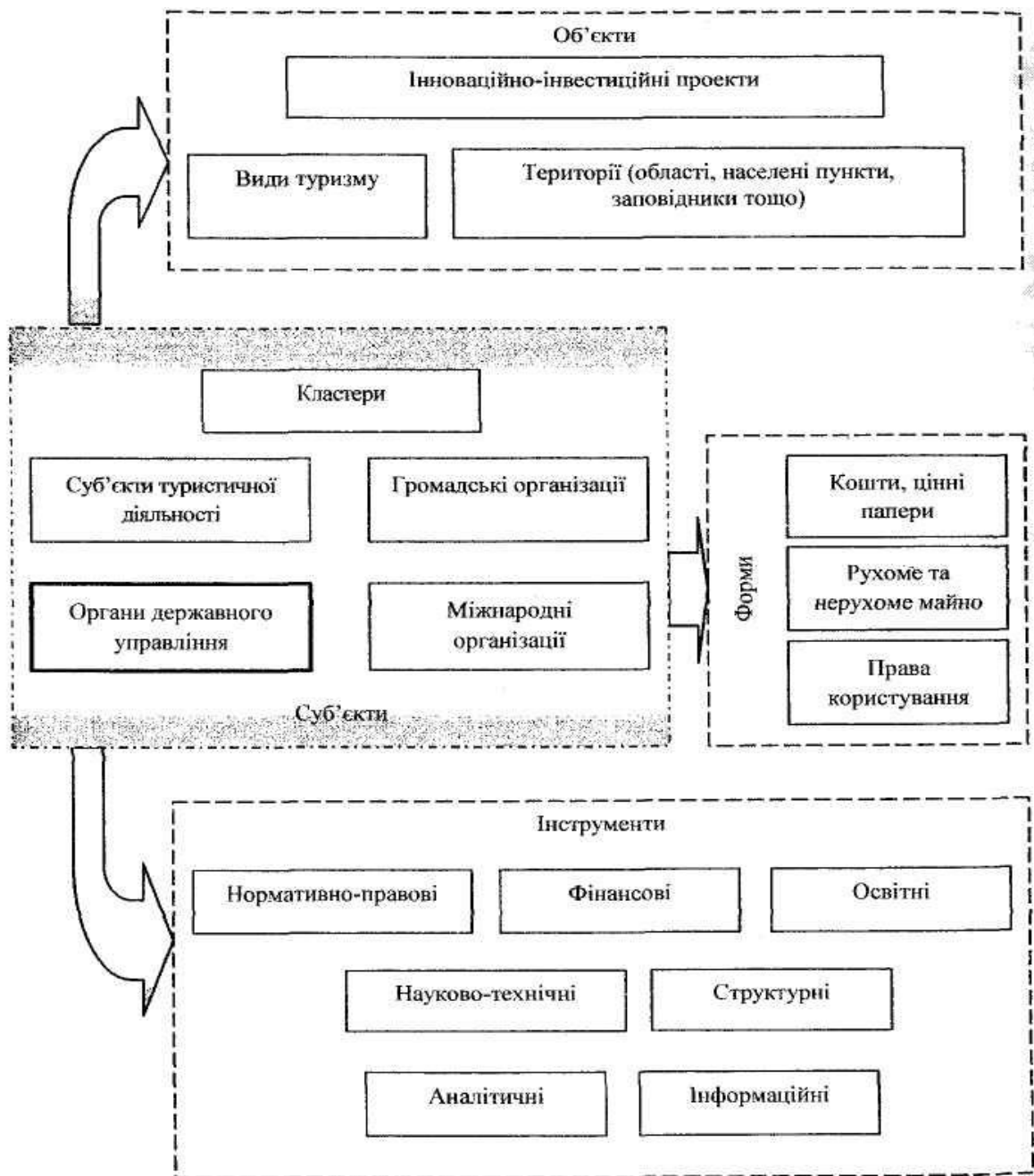

Рисунок 4.2 – Механізм державної інноваційно-інвестиційної політики

В інноваційно-інвестиційній діяльності у галузі туризму державі доцільно використовувати такі **форми інвестицій**, як: **кошти, акції, інші цінні папери, рухоме та нерухоме майно (споруди, устаткування, інші матеріальні цінності), права користування (землею, водою, ресурсами, будинками, спорудами, інші майнові права).**

При реалізації інструментарію державної інноваційно-інвестиційної політики дуже важлива тісна співпраця органів державної влади з приватним сектором для створення сприятливих умов інноваційно-інвестиційної діяльності. Важливість такої співпраці підтверджує зарубіжний досвід. Яскравим прикладом співпраці між державою та приватними інвесторами є

Діснейленд в околицях Парижа, адже свого часу французький уряд надав субсидію, що стимулювала капіталовкладення у проект.

При здійсненні фінансових капіталовкладень держави у туристичну галузь часто створюються холдингові компанії. Так, у Великобританії успішно функціонує холдингова компанія "Тюссо груп", що є власником музею воскових фігур, атракціонів "Світ пригод", Олтонської вежі, парку "Торп", Уорикського замку. В Україні такі холдингові компанії важливо створювати відносно визначних історико-архітектурних об'єктів, зокрема замків, фортець, що вимагають жорсткого контролю за безпекою їх експлуатації та дотриманням норм туристичних навантажень.

Одним із видів співпраці державного і приватного секторів, інших суб'єктів, що здійснюють діяльність у туристичній галузі, є **кластери**. Ефективність кластерної моделі досягається завдяки інноваційності, розвитку взаємодопомоги, поєднання кооперації з конкуренцією та поширення взаємообміну інформацією, знаннями ноу-хау та патентами. **Кластери - це своєрідні комплекси підприємств, дослідницьких центрів, наукових установ, органів державного управління, профспілок, громадських організацій тощо, пов'язаних технологічним ланцюжком, які доповнюють один одного.** Кластери є альтернативою галузевому підходу, властивому представникам традиційної схеми розвитку і характеризують сформовану глобальну економіку як мережеву систему. Високу конкурентоспроможність і стабільне зростання виробництва в мережевих структурах визначають фактори, що стимулюють поширення нових технологій та реалізацію інвестиційних проектів. Територіальні інноваційно-інвестиційні кластери мають у своїй основі стабільну систему поширення нових знань, технологій, продукції, фінансових ресурсів, тобто інноваційно-інвестиційну технологічну мережу. Вони формують і використовують спільну наукову та фінансову бази. Підприємства кластера одержують додаткові конкурентні переваги завдяки можливості здійснювати внутрішню спеціалізацію і стандартизацію, скорочувати вартість трансакції, мінімізувати витрати на впровадження інновацій, пришвидшення терміну окупності інвестиційних проектів. Специфікою кластерних структур є широка участь у них гнучких підприємницьких структур малого і середнього туристичного бізнесу, що активно сприяють формуванню інноваційно-інвестиційних "точок зростання".

4.3 Напрями регіональної інноваційно-інвестиційної діяльності

До найважливіших напрямів державної регіональної кластерної політики, які можуть бути реалізовані, належать:

- виявлення й моніторинг ситуації формування кластерів на територіальному рівні, зокрема створення оптимальної структури кластера, територіальної локалізації його окремих ланок, співіснування аналітичних досліджень перспектив розвитку кластера, його конкурентності на зовнішніх

ринках, оцінка впливу кластера на соціальну сферу;

- формування комунікаційних баз для потенційних учасників територіальних кластерів, зокрема внаслідок їх інтеграції у процесі розробки й обговорення стратегій і регіонального розвитку, сприяння обміну досвідом між регіонами з формування кластерної політики;

- сприяння консолідації учасників кластера (зокрема через асоціативні форми);

- реалізація програм сприяння виходу підприємств кластера на зовнішні ринки, проведення спільних маркетингових досліджень і рекламних заходів, реалізація освітньої політики, погодженої з основними представниками майбутнього кластера, забезпечення можливостей комунікації й кооперації підприємств та освітніх установ;

- розвиток інституціонального середовища й інформаційно-комунікаційної інфраструктури для розвитку територіальних туристичних кластерів.

Формування кластерів має здійснюватись на основі об'єктивних конкурентних переваг регіону з урахуванням можливих змін у перспективі. Кластер як елемент стратегії розвитку регіону повинен враховувати й не суперечити загальній стратегічній лінії розвитку території.

Регіональні програми соціально-економічного розвитку також мають відзначати, що на сьогодні важливим для регіону засобом у розвитку інноваційно-інвестиційної інфраструктури у туристичній галузі є сприяння у формуванні та функціонуванні кластерних систем, тобто центрів, територіально-виробничих об'єднань підприємницьких структур, які інтегрують свої зусилля з науково-дослідними установами та органами влади для вирішення спільних проблем.

Кластерна стратегія надає регіону значні переваги та можливості. Очевидною перевагою є можливість для бізнесу, влади та навчально-освітніх закладів спільно працювати над зміцненням регіональної економіки та ефективної реалізації туристично-рекреаційного потенціалу. Окремі приклади позитивного досвіду створення та функціонування кластерів у туристичній сфері можна спостерігати на сьогодні в регіонах України. Так, у Миколаївській області діють туристичні кластери у містах Вознесенськ та Южнукраїнськ, у Херсонській області діє транспортно-туристичний кластер "Південні ворота України", у Хмельницькій області започатковано створення кластерних об'єднань підприємств із "зеленого туризму", запроваджується кластерна модель господарювання в туристичній галузі Закарпатської області. В Автономній Республіці Крим створено та ведеться інформаційна база даних суб'єктів підприємницької діяльності, зацікавлених у розвитку кооперативних зв'язків між підприємствами малого, середнього та великого бізнесу та проведено дослідження щодо формування кластерних систем.

Органи державної влади, окрім співпраці з приватним сектором, повинні активно працювати над можливостями залучення фінансових ресурсів міжнародних організацій, що фінансують інноваційно-інвестиційні проекти. Такими організаціями є Європейський інвестиційний банк, Європейський

фонд регіонального розвитку (зокрема в рамках програми "Допомога регіонам"), Міжнародна асоціація розвитку (група Світового банку) та інші.

В умовах жорсткої конкурентної боротьби особливої ваги у державній інноваційно-інвестиційній політиці набувають інформаційні інструменти, за допомогою яких можна здійснювати промоцію туристичного потенціалу країни та її регіонів за допомогою презентаційного матеріалу у формі буклетів, брошур, проспектів, інформаційних бюлетнів, електронних презентацій тощо, які формують позитивний імідж в уяві потенційного інвестора. Такі матеріали регіон може демонструвати на виставках, симпозиумах, наукових заходах.

Цінність таких проектів полягає у можливості розвитку депресивних територій, ефективного використання наявного потенціалу, а також збереження української автентичності.

Така оцінка може суттєво вплинути на рішення інвесторів щодо капіталовкладень у розбудову туристичної інфраструктури визначених територій, адже розкриває величезний туристичний потенціал Поліського регіону України.

Із метою поступового нарощування обсягів інвестиційних капіталовкладень та введення інновацій у туристичну галузь важливо виділити пріоритетні напрямки розвитку галузі щодо видів туризму, територій та конкретних проектів. Так, на нашу думку, пріоритетними видами туризму в Україні є: транзитний туризм, що дасть змогу використовувати переваги географічного розташування країни та окремих її регіонів; спортивно-оздоровчий туризм, релігійний туризм, враховуючи історико-культурний потенціал; гірський туризм, враховуючи природно-рекреаційний потенціал.

Отже, нагальна потреба туристичної галузі в інвестиціях та інноваціях вимагає продуманої державної стратегії, яка повинна спрямовуватись на створення сприятливого клімату через прозорий механізм за допомогою комплексного використання інструментів державної інноваційно-інвестиційної політики. Особливих підходів вимагає інноваційно-інвестиційна політика на рівні регіонів, зокрема щодо визначення пріоритетних об'єктів інвестування та інновацій, розподілу земельних ділянок під будівництво об'єктів туристичної інфраструктури на основі тендерів; зменшення податкового навантаження, активної співпраці органів місцевої державної влади з приватним сектором та міжнародними організаціями, чіткого відстеження ефективності капіталовкладень, особливо за участю державного капіталу. Ефективна інноваційно-інвестиційна політика держави сприятиме подоланню диспропорцій регіонального економічного розвитку, оптимальному використанню туристично-рекреаційного потенціалу країни та окремих її регіонів.